

absynt

Svetlana Alexijevič

Wojciech Tochman

Jean Hatzfeld

Lidia Ostałowska

Mariusz Szczygieł

Martin Pollack

Wojciech Jagielski

Katarzyna

Surmiak-Domańska

Liao I-wu

Paweł Smoleński

Peter Fröberg Idling

Witold Szabłowski

Agnieszka Wójcicka

Vesmír v kvapke vody

Rozhovory s prekliatymi reportérmi

absynt

**Agnieszka
Wójcińska**

Vesmír v kvapke vody

Rozhovory s prekliatymi reportérmi

Preklad: Patrik Orišek

Pre Sašu a moje deti: Eryka a Klaru

„Kameramani používajú priveľa veľkých celkov.
Takto strácajú detaily. A pritom prostredníctvom
detailov možno ukázať všetko. V kvapke vody
je celý vesmír. Konkrétne je nám bližšie než
všeobecné, ľahšie s ním nadväzujeme kontakt.“

RYSZARD KAPUŚCIŃSKI

- 10 Vesmír v kvapke vody
(Úvod pre slovenské vydanie)
- 14 Svetlana Alexijevič:
Postsovietske kvarteto
- 34 Wojciech Tochman:
Moje zahanbenie
- 48 Jean Hatzfeld:
Mlčanie tých, čo prežili
- 64 Lidia Ostałowska:
Zbliženie
- 74 Mariusz Szczygieł:
Metafyzický orgazmus
- 88 Martin Pollack:
Globalizácia nie je náš vynález
- 102 Wojciech Jagielski:
Píšem pre ženu
- 116 Katarzyna Surmiak-Domańska:
Škatuľa s vianočnými ozdobami

- 126 Liao I-wu:
Videl niekto prsia strany?
- 146 Paweł Smoleński:
Pán Boh má rád, keď sa ľudia
rozprávajú
- 162 Peter Fröberg Idling:
Čínske škatuľky
- 184 Witold Szablowski:
Oslobodiť sa od Kapuścińskiego
- 198 Edičná poznámka
- 200 O prekliatych reportéroch

Postsovietske kvarteto; Mlčanie tých, čo prežili; Globalizácia nie je náš
vynález; Videl niekto prsia strany? © Wydawnictwo Czarne 2015
Published by arrangement with Wydawnictwo Czarne, Poland

Vesmír v kvapke vody; Moje zahanbenie; Zbliženie; Metafyzický
orgazmus; Píšem pre ženu; Škatuľa s vianočnými ozdobami; Pán Boh
má rád, keď sa ľudia rozprávajú; Čínske škatuľky; Oslobodiť sa od
Kapuścińskiego © Agnieszka Wójcińska 2011, 2018
All rights reserved

Translation © Patrik Orišek / Design © Pavlína Morháčová
ISBN 978-80-8203-071-9

**Vesmír
v kvapke vody
(Úvod pre slovenské
vydanie)**

V Poľsku má literárna reportáž špecifické postavenie – hovorí sa dokonca o poľskej reportážnej škole. Vznikla v časoch komunizmu, keď cenzúra prinútila reportérov, aby o „deravej“ socialistickej realite nerozprávali priamo, ale pomocou metafor a detailov. Vtedajší reportéri tak podrobne písali napríklad o prideľovaní nástrojov v továrňach alebo o tom, čo varí na obed žena štrajkujúceho baníka. Medzi riadkami však rozprávali o dôležitých spoločenských javoch, absurditách systému, o tom, čo trápilo bežných ľudí. Spokojná cenzúra mlčala a pozorný čitateľ aj tak dobre vedel pochopiť skryté posolstvo. Po takomto druhu literatúry bol vtedy veľký dopyt.

Dnes už môžeme o všetkom písať slobodne a bez obmedzení, no súčasní poľskí reportéri a reportérky po svojich predchodcoch zdedili spôsob písania, ktorý zobrazuje širšiu perspektívu cez osudy jednotlivca a jeho pohľad na svet. Reportáž sa z novín, ktoré začali znižovať náklad a výrazne skresávali rozsah textov, postupne preniesla do kníh. Naďalej si však zachovala svoj literárny charakter a ďalej rozpráva o niečom väčšom, univerzálnom, o niečom, čo sa svojím spôsobom dotýka nás všetkých.

Tak píše, napríklad, Lidia Ostałowska. Cez príbehy Rómov a ľudí, ktorí sa po zmene systému ocitli na okraji spoločnosti, nám rozpráva o svete tých, čo zostali na dne, o svete diskriminovaných životom alebo inými ľuďmi. Tak isto nám Wojciech Jagielski prostredníctvom príbehu jedného ugandského chlapca, detského vojaka, ktorý bol vytvorený zo životov niekoľkých podobných detí, hovorí, aké to je, keď je človek poznačený vojnou. Alebo Mariusz Szczygieł, ktorý

pred nami so sebe vlastnou iróniou a citom otvára svet života a emócií súčasného Čecha.

Pred niekoľkými rokmi som sa rozhodla opýtať reportérov a reportérky na to, ako hľadajú svoje námety a hrdinov, ako sa s nimi rozprávajú a ako neskôr píšu o príbehoch, ktoré si vypočuli. No a načo to všetko vlastne je. Kniha s názvom *Reportéri bez fikcie* s podtitulom *Rozhovory s poľskými reportérmi* vyšla v roku 2011.

Po nej som už vedela, že tento žáner má rôzne podoby a neexistujú žiadne železné pravidlá, ako k nemu pristupovať.

Čím dlhšie som však o reportáži premýšľala, tým naliehavejšia sa mi ako autorke, ktorá reportáže sama píše, zdala otázka, či v dobe internetu a rýchlych správ má ešte reportáž vôbec nejaký zmysel. Či stále prináša čitateľovi možnosť dotknúť sa sveta, ktorý by inak nespoznal. Či takéto ukazovanie „vesmíru v kvapke vody“ dnes ešte niekto potrebuje. Tieto otázky ma zaviedli za hranice poľskej reportáže, k autorom z celého sveta, ktorí píšu rôznymi spôsobmi o širokom spektre tém. Mala som neobyčajnú šancu rozprávať sa s najväčšími autormi tohto žánru. So Svetlanou Alexijevič, ktorá získala Nobelovu cenu, portrétistkou sovietskeho človeka, s Jeanom Hatzfeldom, nahliadajúcim pod povrch genocídy, ktorá sa odohrala len nedávno, ešte počas našich životov, s Liaom I-wu, ktorý rozpráva príbeh o čínskom občanovi rozdrvenom systémom. Takto vznikla moja druhá kniha *Z mravčej perspektívy (Rozhovory so svetovými reportérmi)*. Čítanie kníh z oblasti literatúry faktu, ktoré som mala pri práci na druhej knihe v rukách, mi prezradilo, že

reportáž potrebujem ako nástroj na spoznávanie sveta, ako aj mikrosvetov iných ľudí, ktorí sú mi občas veľmi vzdialení. Aj keď je vďaka internetu a globalizácii všetko zdanlivo oveľa bližšie, ľudia v sebe majú stále veľa záhad a tajomstiev, ktoré môžeme odhaliť. A ja by som ich chcela rozlúštiť, pretože ma obohacujú a vytvárajú referenčný rámec pre moje vlastné skúsenosti.

Spolu s Vydavateľstvom Absynt vám, milí slovenskí čitatelia, prinášame výber rozhovorov z mojich dvoch kníh s autormi, ktorých texty vyšli v slovenčine. Každý rozhovor sa sústreďuje na konkrétny text alebo knihu, aby sa tak dotkol podstaty reportáže. Verím, že zbierka *Vesmír v kvapke vody s podtitulom Rozhovory s prekliatymi reportérmi* vám pomôže odpovedať si na otázku, či takýto druh literatúry potrebujete a či po ňom chcete siahť. A rovnako verím, že vaša odpoveď bude kladná.

Agnieszka Wójcińska

Svetlana Alexijevič: Postsovietske kvarteto

Nemyslím si, že novinárčina je niečím výnimočná, nikdy som sa nestotožňovala s takýmto prístupom. Aj keď sa to, samozrejme, všetko niekam ukladá. Ak sa pozeráš do priepasti, ona tiež nahliada do tvojej duše. Také je riziko profesie.

*Pre hrdinov knihy Časy zo second handu je kuchyňa azy-
lom, takmer inštitúciou. Ako vyzerá kuchyňa vo vašom
dome?*

V našej kultúre uzavretej a autoritárskej spoločnosti bola kuchyňa jediným slobodným miestom, kde sa stretávali priatelia, cudzí tam nemali prístup. Dalo sa tam slobodne pohovárať. A zhovárali sme sa – o politike, o literatúre. Aj v mojej kuchyni bývalo veľa ľudí, hoci pred nejakým časom som si prestala dohadovať stretnutia u seba doma, pretože prichádzalo veľmi veľa novinárov a strácala som pocit vlastného priestoru.

Pracujete doma?

Áno, v byte v Minsku. Za mestom, na vidieku, mám ešte malý domček. Ale píšem v pracovni, nie v kuchyni. Na počítači píšem iba žiadosti. Rozhovory nahrávam na starý kazetový diktafón a dávam ich prepísať pisárkam, mám na to také dve staršie panie, ktoré pre mňa pracujú už dlhé roky, potom to opravujem a opäť im to vraciam. Je to veľmi zdĺhavá práca, iste preto som *Časy zo second handu* písala pätnásť rokov.

*Máte nejaké rituály alebo presne určený časový plán dňa,
ktorý je pre vašu prácu nevyhnutný?*

Najdôležitejšie je, aby nikto nebol vedľa mňa. Môže hrať tichá hudba, ale nič viac. V nijakom prípade nesmie byť pus-tený televízor. Napokon, na televízor sa vo všeobecnosti pozerám veľmi málo. Ticho je dôležité. Nebývam sama, ale

moja dcéra je už dospelá a vnučka má deväť rokov. Nemám presne určený časový plán dňa. Nepatrím k ľuďom, ktorí pracujú pravidelne. Potrebujem veľa času na vlastný duchovný život, na premýšľanie. Samozrejme, na niekoľko mesiacov dopredu mám naplánovaný harmonogram stretnutí a iných povinností, ale zvyčajne ho nerealizujem. Kedysi som na seba bola prísnejšia, dnes si myslím, že treba mať na pamäti aj to, že život plynie, a radosť z existencie je veľmi dôležitá. Okrem toho som si vedomá, že síce môžem stihnúť termín, ale napísať zlú knihu, a to si všetci zapamätajú. Keď nestihnem termín, ale napíšem niečo dobré, ľudia si zapamätajú práve toto a na oneskorenie zabudnú.

Ako vyzerá proces vzniku vašich kníh od začiatku?

Pre mňa sa všetko začína, keď začujem zvuk, tón knihy, jej názov. Keď sa objaví, mám pocit, že sa všetko spája: *Zinkovi chlupci*, *Časy zo second handu*, to už je určitá filozofia, nový pohľad na tému. Je to dokonca dôležitejšie ako zbieranie materiálu. Mojou nadradenou zásadou je nevyužívať to, čo už bolo použité. Napríklad pri knihe *Vojna nemá ženskú tvár* som hneď na úvod odmietla predpoklad, že vojna je legálnym vraždením. A potom sa pridala perspektíva vojnového zabíjania zvierat, ktoré sa predsa ničím neprevinili. Na náš svet sa dá pozeráť nielen z pohľadu dnešných príbehov, ale aj z vesmíru.

Ale na to treba mať čas. V tejto fáze zbieram všetko, čo sa mi môže zísť, ako včela peľ. Chodím na výstavy, čítam knihy, počúvam ľudí, pokúšam sa niečo začuť v metre. Teraz napríklad pracujem na dvoch nových veciach. Prvý raz

v živote, pretože vždy som sa zaoberala len jednou témou. Jedna kniha bude o láske a druhá o starobe, mŕňaní a smrti. Civilizácia nám dala dodatočných dvadsať, tridsať rokov, potrebujeme novú filozofiu života. Zatiaľ som uprostred chaosu, hľadám správny zvuk.

Podobne ako Hanna Krall, u nej sa tiež často všetko začína od slova alebo vety, ktorú začuje.

Texty Hanny Krall majú veľmi dobrú melódiu, no sú oveľa literárnejšie. Ja som spojená s konkrétnymi ľuďmi, s ich slovami. To, čo hovoria moji hrdinovia, nerozprávam vlastnými slovami ako ona. Nemôžem si dovoliť takú literárnosť, pretože moji čitatelia by si pomysleli, že to nie je pravda, ale umelecký materiál.

Isteže, so slovami svojich hrdinov pracujem aj ja. Hľadám bod, z ktorého všetko vychádza, kontrapunkt, riešenie, prirodzene, že niečo krátim. Občas mi z päťdesiatich strán po ďalších čisteniach ostane pol strany alebo jedna veta, zato geniálna. Usilujem sa vysloviť pravdu konkrétnych ľudí a zároveň pravdu doby. Ale je to aj moja pravda, pretože ja ju vyberám. Niekedy sa mi do výpovede hrdinu podarí vložiť myšlienku, ktorú vyslovil niekto iný, kto bol v podobnej situácii. Napríklad v knihe *Vojna nemá ženskú tvár* jedna z hrdiniek hovorí: „Šla som na front taká malá, že počas vojny som dokonca vyrástla.“ Nepovedala to ona, ale jej kamarátka, ktorá sedela vedľa nej, bola to ich spoločná poznámka. Veľmi dôležitá je pre mňa melódia textu. Keď čítam knihu, v ktorej nepočujem hudbu, odložím ju. V dobrých knihách vždy počuť hudbu.

Akú hudbu obľubujete?

Páčia sa mi súčasné skladby, napríklad od Sofie Gabajdulinovej. Práve preto, že sama pracujem so slovom a hľadám nové formy, ma tiež zaujíma, akým spôsobom ich hľadajú súčasní hudobníci. Z toho istého dôvodu zbieram knihy známych moderných architektov, je pre mňa dôležité vedieť, akým spôsobom pracuje myseľ človeka, ktorý organizuje priestor. Už dvadsať-tridsať rokov čítam filozofickú literatúru, pretože filozofia sa vždy pokúša vyhnúť banalitám. V poslednom čase ma zaujíma aj stará náboženská literatúra, ideál človeka, ktorého predstavuje. Môžem sa pozeráť na rozličné filmy – pornografiu alebo Bergmana, pretože hľadám to, čo chce človek uchopiť.

Cítite sa ako reportérka?

To, čo píšem, nie je reportáž. Skôr môžeme povedať, že nachádzam umenie uprostred života. Ako hovoril Rodin, keď sa ho pýtali, ako tvorí svoje sochy: „Beriem kus mramoru a odstraňujem z neho to, čo je navyše.“ Myslím si, že v dnešnej dobe román nestíha za skutočnosťou. Tisíce svedkov mnohých udalostí prinášajú také detaily, aké rozum, ani najgeniálnejší, nedokáže sám vymyslieť. Čím je Platon Karatajev v Tolstom alebo poľovníci v Turgenevovi? Sú to iba myšlienky, a nie skutoční muži. Najväčšmi verím životu, najzaujímavejšie sú pre mňa jeho fragmenty, z ktorých skladám vitráže, tvorím symfónie, obraz doby.

Zdá sa mi, že situácia ženy je v tejto práci trochu iná ako situácia mužov. Žena má zvyčajne na starosti domácnosť,

deti, varenie obedov a upratovanie. Vaša dcéra je síce dospelá...

... ale kedysi bola malá a moji rodičia vážne chorí. Mala som vtedy domácu pomoc. Inak by som si s tým nedala rady, pretože literárny žáner, ktorému sa venujem, si vyžaduje veľké množstvo práce. Treba cestovať, nahrávať materiál. A s hrdinami sa nestretávam len raz, ale často päť-, sedem-, desaťkrát, keď vidím, že je to dlhý príbeh. Viac si cením čas ako peniaze, a keď si ho môžem kúpiť, robím to.

Povedali ste, že svojich hrdinov hľadáte prostredníctvom známych, ale aj v novinách. Ako ich presviedčate, aby začali hovoriť?

Dokonca aj Dostojevskij všetky svoje príbehy našiel v novinách.

Predovšetkým, nikdy za nikým neprichádzam ako slávna osoba, ale ako človek, jednoducho Svetlana, ktorá má otázky, a tie otázky trápia aj tých ľudí. Pýtam sa ich, čo by sa chceli o danej téme z mojej knihy dozvedieť, čo im chýba v tom, čo o nej už bolo povedané. Všetci ľudia, aj vy, majú niečo, o čom by sa chceli porozprávať. Hoci aj o láske – čo je to láska, či je skutočná, alebo prečo ju nikdy nestretla. Rozprávam sa s ľuďmi ako s priateľmi. A oni začínajú rozprávať, nie ako pred sudcom, alebo akoby ten, kto kladie otázky, poznal všetky odpovede. Ale ja ich nepoznám. V knihe *Časy zo second handu* dávam priestor každému. Každý tam kričí svoju pravdu. A hoci komunista hovorí, že neverí, že napíšem to, čo mi povedal, ja to napíšem.

A čo sa týka lásky... Rozhovory s mužmi sú ťažké.